

Ј О В Ч У К

ОСНОВНЕ ЦРТЕ
РУСКЕ КЛАСИЧНЕ ФИЛОЗОФИЈЕ
XIX ВЕКА

КУЛТУРА · БЕОГРАД · ЗАГРЕБ · 1945

Инв. бр. 318766

~~284~~

Презиме и име писца:

Зобчук

Сигнатура

~~1~~ 1

НАСЛОВ ДѢЛА:

НАСЛОВ ДЕЛА:
Основне црте руске
красице околинозорије

Место и година издавања: XIX века

Feb 29, 1945

Број карте
читаоца

Датум
враћања

Примедба

Број кзрте
читаоца

Датум
връщаня

Примед

[Faint, illegible handwriting and markings, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

<i>[Faint header text, illegible]</i>	<i>[Faint header text, illegible]</i>	<i>[Faint header text, illegible]</i>
<i>[Faint, illegible text in first column]</i>	<i>[Faint, illegible text in second column]</i>	<i>[Faint, illegible text in third column]</i>

ЧУВАЈТЕ КЊИГУ!

М. Ј О В Ч У К

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
ЈАНКОВИЋЕВИЋ
БЕОГРАД

ОСНОВНЕ ЦРТЕ
РУСКЕ КЛАСИЧНЕ ФИЛОЗОФИЈЕ
XIX ВЕКА

15- XI-48

62

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ГРАД БЕОГРАД

Бр.

284

Страна

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
„Радоје Домановић”

Инв. бр.: _____

Сигнатура: _____

Народи Совјетског Савеза с правом се поносе великим културним наслеђем руског народа, у коме једно од првих места припада руској класичној филозофији XIX века.

Совјетски народ има много разлога да се поноси славним претставницима класичне руске филозофије XIX века — Херценом, Бјелинским, Чернишевским, Доброљубовом, јер пре ширења марксизма у Русији они су се од свих мислилаца човечанства највише приближили научном објашњењу света.

Ми се можемо поносити тиме што је Русија са својим богатим традицијама револуционарне мисли, са својом „солидном материјалистичком традицијом“, као што је рекао Владимир Илић Лењин, одиграла изванредно важну улогу у борби за слободу, демократију и срећу народа, што је постала домовина лењинизма.

Русија, која је постала домовина лењинизма, има да захвали руској класичној филозофији што је та филозофија преко својих претставника Херцена, Бјелинског, Чернишевског и Доброљубова, раскрчила тло, да би руски револуционарни покрет могао прихватити марксистичке идеје, да би марксизам победио у Русији.

Лењинизам је, као што је истакао друг Стаљин 1926 г. у своме писму Л. М. Кагановићу и другим члановима ЦК КП(б) Украјине, највиша тековина

руске културе. Лењинизам, који је израстао и развио се на бази марксизма, који је логични резултат многовековне руске и светске културе, има светско-историски значај, то је звезда водиља милиона бораца за слободу и срећу народа свих земаља, учење коме по научности и револуционарности није било и нема равног.

Без Ломоносова и Радишчева, Херцена и Бјелинског, без Чернишевског и Доброљубова, Пушкина и Толстоја, без Лобачевског и Менделеева, Павлова и Тимирјазева, без Плеханова и Горког, без Лењина и Стаљина руска култура не би се уздигла на тако велику висину, нити би марксизам у Русији за тако релативно кратко време могао да доживи тријумф.

Руска култура има неоцењиве заслуге пред нашом отаџбином и целим човечанством. И те заслуге у знатној мери припадају класичној руској филозофији XIX века, која је била непосредна претходница марксизма у Русији.

Истичући историске заслуге великих руских револуционара-мислилаца, Лењин пише:

„Русија је марксизам, као једино правилну револуционарну теорију, доиста постигла својим *страдањем* за пола века нечувених патњи и жртава, невиђеног револуционарног херојизма, невероватне енергије и самопрегорног тражења, учења, практичног испитивања, разочарења, проверавања, упоређивања с искуством Европе“¹.

У условима Великог отаџбинског рата, када се још више уздигла национална самосвест нашег народа, када се још јаче манифестовала његова неугасива љубав према отаџбини, кад се још више

¹ Лењин, Дела (руски), књ. XXV, стр. 175.

учврстио његов оправдани понос, с којим је гледао на своје борбене, патриотске, револуционарне и културне традиције, сви совјетски народи с дубоком захвалношћу и љубављу окрећу свој поглед према великом руском народу и његовој култури.

Руски народ, као најстарији брат у породици совјетских народа, повео је за собом све народе наше земље, инспирисане од партије Лењина-Стаљина, у немилосрдну борбу против немачких освајача, који су насрнули на част и независност наше социјалистичке отаџбине. У данима Отаџбинског рата пред читавим светом открила се с невиђеном снагом сва величина духа и херојизам руског народа, његова историска улога у стварању и одбрани моћног и несаломљивог Савеза Совјетских Социјалистичких Република. Беспримерни подвиг совјетског народа у одбрани отаџбине изазвао је код свих слободољубивих народа изванредно интересовање за све што је идејно припремило тај подвиг, а пре свега интересовање за богату културу руског народа.

Велики руски народ дао је ванредан допринос свим областима културе, па и филозофској науци. Руска материјалистичка филозофија одиграла је веома значајну улогу у формирању прогресивних снага велике руске нације, „нације Плеханова и Лењина, Бјелинског и Чернишевског, Пушкина и Толстоја, Глинке и Чајковског, Горког и Чехова, Сеченова и Павлова, Рјепина и Сурикова, Суворова и Кутузова“¹; она је одиграла велику улогу у развоју патриотске свести народних маса Русије, у развоју прогресивне руске културе, књижевности

¹ Стаљин, О Великом отаџбинском рату Совјетског Савеза (руски), Госполитиздат, 1944, стр. 28.

и уметности, у ослободилачком покрету народних маса против царизма и феудализма, у идејном припремању марксизма у Русији. Тиме је напредна руска филозофија открила свету своју животну снагу и величину.

Говорећи о величини руске филозофије, о њеним класицима — Ломоносову, Радишчеву, Херцену, Бјелинском, Чернишевском, Доброљубову, Плеханову, — не можемо заобићи чињеницу да су реакционарни западноевропски историчари и неки руски племићко-буржоаски „историчари“ културе и филозофије очевидно фалсификовали историју руске филозофије, умањујући њен значај и њену оригиналност.

Познато је да се руска филозофија, као и сва руска прогресивна наука, развијала у условима државне и техничко-економске заосталости Русије. Исто тако је познато да је Русију, а поготову прогресивну и мисаону Русију, царизам одвојио од Запада не само интелектуалном, него и полициском баријером, и дела револуционарних мислилаца Русије остала су дуго време непозната на Западу. Познато је и то да царизам није пуштао прогресивне мислиоце на универзитетске катедре нити је дозвољавао да се штампају њихови радови. Напредни руски мислиоци излагали су своје филозофске и социјално-политичке погледе најчешће у књижевно-критичким и публицистичким чланцима, а тако исто и у научним радовима о питањима из области природних наука. У вези с тим реакционарни историчари руске филозофије и друштвене мисли пустили су у свет легенду да у Русији тобоже није ни било властите филозофске мисли, него

да су руски научници и мислиоци били само механички имитатори филозофских система западне Европе, који су преносили њихове идеје и погледе на руско тло. У неким научним круговима западне Европе владало је погрешно мишљење да тобоже у земљи заосталој у техничко-економском погледу нема и не може бити напредне културе и филозофије. Често се негирало и постојање руске филозофије уопште; та лажна верзија преплитала се с измишљотинама немачких реакционара, који су тврдили да је тек немачки елеменат донео у Русију државност и културу, па према томе и филозофију.

Немачки реакционарни историчари пропагирали су скроз лажну теорију, по којој је тобоже руској души својствена ропска смиреност и покорност, а да су мистицизам и млитавост духа иманентна својства руске душе. Те клеветничке измишљотине о руском народу и његовој психологији прихватили су немачки фашисти, специјално барон Розенберг у својој књизи „Мит XX века“. У самој Русији било је доста реакционарних историчара руске филозофије и друштвене мисли (Јаковенко, Шпет, Радлов итд.) који су ствар приказивали тако као да су носиоци националне самосвести руског народа у области филозофије били филозофи-идеалисти, људи који су били нераздвојно повезани с религиозном и реакционарно-феудалном идеологијом која је владала у царској Русији. С гледишта тих и таквих „историчара“ носиоци руске филозофије били су Јуркевић, архимандрит Гаврило, Мерешковски, Владимир Соловјев, Лопатин и други идеалисти.

Реакционарни историчари руске филозофије искључивали су из руске филозофије и друштвене

мисли такве заиста велике руске мислиоце као што су Ломоносов, Радишчев, Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов, Плеханов, у чијим је делима најјасније и најдоследније изражена самосталност, стваралачки карактер и прогресивни садржај руске филозофије, која се ставила у службу ослободилачкога покрета против царизма и феудализма.

Кружило је такође антинаучно, филистерско мишљење да руски мислиоци — Ломоносов, Менделеев, Сеченов, Тимирјазев, с једне стране, Радишчев, Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов, с друге, нису филозофи из тог разлога што су или природњаци, или књижевни критичари и публицисти. При том се заборављало да су се руски филозофи обраћали књижевној критици и теоретским питањима природних наука и због цензуре, која им није дозвољавала да отворено излажу своје филозофске и социјално-политичке погледе, а нарочито зато што су руски мислиоци у области књижевности, публицистике и науке с кудикамо већим успехом могли развијати своје идеје о преображају друштва и природе него у апстрактним филозофским трактатима.

Чак и последњих деценија у низу књига и чланака из филозофије, историје и науке о књижевности руски мислиоци често су сматрани као људи који живе о трошку Запада и механички преносе западноевропске, а пре свега немачке, теорије на руско тло. У тој сервилности према свему западном, у напрезању да се за свако руско научно откриће, за свако истакнуто дело руске књижевности, за сваки руски филозофски систем обавезно нађе неки западноевропски образац, у тим покушајима да се руска књижевност и филозофска мисао на-

вуку на западноевропске калупе, — дошао је до израза специфични национални нихилизам, који изврће историску истину и снижава духовне, стваралачке снаге нашег народа.

* *

*

Како се у ствари развијала руска филозофска мисао?

Руска филозофска мисао има своју многовековну историју. Она се зачала у XV—XVII веку, у периоду формирања руске многонационалне централизоване државе, у периоду када су се прогресивне снаге руског друштва бориле за ликвидацију феудалне распарчаности Русије, за развитак домаћих производних снага и културе. Извор руске филозофске мисли у XV—XVII веку била је идејно-политичка борба прогресивних снага руског друштва, које су тежиле да изведу Русију из стања заосталости на истакнуто место у Европи. Људи као Иван Грозни, И. С. Пересветов, И. Т. Посошков, Ф. Прокоповић и други поборници преображаја Русије настојали су да даду идејну основу путевима прогресивног развитка Русије. Извор руске филозофске мисли било је народно стварање изражено у његовим најразноврснијим споменицима, а нарочито у народном епосу.

Сем тога, један од извора који су потхрањивали филозофску мисао што се рађала у то време у Русији биле су „јереси“, тј. опозиционе струје против владајуће црквене идеологије, у којима се одразило револт народних маса против феудално-спахиског поретка.

Велики научник М. В. Ломоносов (1711—1765) поставио је руску филозофску мисао на научну подлогу. Он је постао зачетник руске материјали-

стичке филозофије, као и оснивач руских природних наука. Од Ломоносова и Радишчева иду две гране руске материјалистичке филозофије: једна грана је природно-научни материјализам, који претстављају такви корифеји науке као што су Ломоносов, Лобачевски, Менделеев, Стољетов, Сеченов, Мечников, Тимирјазев, Павлов; друга грана је руска ослободилачка филозофија, која је тесно повезана с револуционарним покретом против царизма и феудализма, — Радишчев, декабристи, Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов, Писарев, Плеханов.

Руска филозофска мисао не може се посматрати као нека појава изолована од општег развитака светске културе. Руски напредни мислиоци теоретски су уопштавали историско искуство не само своје земље, него и искуство у оно време напредних земаља западне Европе. Они су усвајали и критички прерађивали идејни материјал који су им оставили како руски, тако и западноевропски претходници. Руски мислиоци обраћали су се такође и изворима античке мудрости. Још у раном периоду руске историје примљене су из Византије заједно са хришћанством и античке прогресивне филозофске идеје. Прогресивна филозофска мисао у Русији није била подложна умртвљавајућем утицају средњовековне схоластике, који је трпела западноевропска мисао у току многих столећа, и зато је настојала да теоретски уопшти искуство западноевропског револуционарног покрета XVII—XIX века и да га стави у службу ослободилачког покрета народних маса. Нема никакве сумње да су и буржоаско револуционарни и социјалистички покрет у западној Европи и теоретска мисао која је израсла на њиховој основи извршили озбиљан

утицај на формирање револуционарног покрета и теоретске мисли у Русији.

Руска филозофска мисао је критички савлађивала такве тековине филозофије Запада као што је енглески природно-научни материјализам XVII века, француска просвећеност и француски материјализам XVIII века, дијалектика немачке филозофије, француски утописки социјализам. И то ни пошто не говори о слабости руске филозофске мисли или о њеној несамосталности. Руски филозофи умели су да из дела западноевропских мислилаца не само одаберу оно што је било најдрагоценије, што је имало општечовечански карактер и што се могло искористити у корист народа. Они су при томе решавали и таква питања социологије, етике, естетике која западноевропска мисао пре Маркса и Енгелса не само што није решила, него чак није ни поставила.

Значај руске филозофије никако се не састоји у томе што је она проучавала дела западноевропских мислилаца и критички прерађивала њихове погледе. Истински значај и истакнута улога руске филозофије састоје се у томе што је она одговарала актуелним потребама руског живота, решавала она питања која је развитак руског друштва и руске науке стављао на дневни ред. Руска филозофија је била самостална у свом развоју и врло често је престижала западноевропску мисао. У низу филозофских проблема — нарочито у питању кретања и развоја у природи и друштву, у питању извора тога развоја, улоге народних маса у историји, средстава за преображај друштвеног живота у интересу народних маса, принципа развоја уметности и књижевности — руска напредна материјалистичка филозофија долазила је до смелијих и напреднијих научних и политичких закључака

него њој савремена западноевропска филозофија пре Маркса.

Чернишевски је имао потпуно право кад је четрдесетих година XIX века о руској филозофској и друштвеној мисли писао: „Код нас су спољашњи утицаји само учвршћивали јединство схватања и људи, а нису га створили. Људе који су тада стајали на челу нашег интелектуалног покрета бодрили је, разуме се, то што су се с њима слагали сви савремени мислиоци западне Европе и тиме потврђивали оправданост њихових схватања; али ти људи нису више зависили у својим схватањима ни од каквих ауторитета са стране... Онај процес у схватањима који је отстранио пређашњу распарчаност извршен је код нас самостално... Откада су претставници нашег интелектуалног покрета самостално подвргли критици Хегелов систем, тај покрет се више није потчињавао никаквом страном ауторитету¹. То се још у већој мери може рећи за самог Чернишевског и његовог суборца Доброљубова.

Руска филозофија позната је по својим солидним материјалистичким традицијама, које су се преносиле с поколења на поколење и у знатној мери одређивале духовни облик живота прогресивних слојева руског друштва за многе деценије. Лењин је о том континуитету револуционарних традиција у Русији писао:

„Декабристи су пробудили Херцена. Херцен је развио револуционарну агитацију. Њу су прихватили, проширили, учврстили и прекалили револуционари-разночинци, почев од Чернишевског и завршујући херојима »Народне воље«. Проширио се

¹ Чернишевски, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 417.

круг бораца, постала је тешња веза с народом. »Млади кормилари будуће буре« — звао их је Херцен¹.

Класици руске филозофије Херцен и Бјелински широко су искористили у свом стваралачком раду тековине напредне мисли које су биле нагомилане у западној Европи. Али се они никако нису ограничавали на то. Они су свестрано проучавали идејни материјал који су оставили Ломоносов, Радишчев и декабристи, развијали га, покрећући друштвену мисао напред. Чернишевски и Доброљубов критички су искористили у свом раду све оно што је било позитивно у Фајербаховом материјализму и Хегеловој дијалектици, али је њихово учење расло пре свега из материјализма и дијалектике Бјелинског и Херцена, из њихових револуционарно-демократских идеја. Такав истакнути претставник руског природно-научног материјализма као што је Тимирјазев учио се код Херцена, Чернишевског, Доброљубова, Писарева, код руских пропагандиста природно-научног материјализма.

Једна од карактеристичних црта руске прогресивне филозофске мисли XVIII и XIX века састоји се у томе што је она у основи била филозофија борбеног материјализма. У Русији није било озбиљнијих и оригиналнијих идеалистичких филозофских система. Ако изузмемо погледе на свет Чаадајева и Станкевића, који су били прогресивни претставници руског ослободилачког покрета, у предреволуционарној Русији нећемо наћи идеалистичких филозофских система који би чинили част руском имену и кретали напред развитак светске културе. Идеалистички системи у Русији нису изражавали националну самосвест нашег народа и

¹ Лењин, Дела (руски), књ. XV, стр. 468.

нису могли створити епоху у развиту руске културе. По правилу, филозофи-идеалисти — од Каткова и Јуркевића до Мерешковског и Лопатина — преносили су на руско тло руском народу туђе идеалистичке теорије Запада и тежили да даду идејну основу владавини реакције у Русији. Ако се осврнемо на материјалистички табор, ту ћемо наћи славну плејаду великих и оригиналних мислилаца, који су стварно изразили националну самосвест руског народа, одговарали задацима које је поставио ток историског развитака и створили епоху у развиту руске културе и ослободилачког покрета Русије: довољно је поменути имена Ломоносова и Радишчева, Бјелинског и Чернишевског, Плеханова и Лењина.

Понекад се поставља питање: услед чега се у Русији претежно развијао материјализам? Ствар никако није у томе што би руски народ можда био од природе обдарен неком нарочитом склоношћу за материјализам. Такво тумачење треба да буде одбачено као ненаучно и супротно марксизму-лењинизму. Материјалистички карактер руске филозофије објашњава се пре свега тиме што је она најтешње повезана с народним стварањем у свима областима живота. У савлађивању сурових снага природе и њиховом преображају у корист човека, у борби против туђинских освајача, који су често насртали на Русију, у борби против реакционарног и нечувено дивљег царизма, спахија и капиталиста — руски народ је изразио у себи такве особине као што су марљивост, довитљивост, проницљивост, сналажљивост, смисао за ново, самопожртвовање, херојизам, оданост отаџбини и мржња према њеним непријатељима. Руска филозофија имала је материјалистичко обележје и због тога што је напредна филозофска мисао у Русији, за разлику од

Запада, била тесно повезана претежно с народно-ослободилачким покретом, а не с друштвеном делатношћу буржоазије, која у Русији никад није претстављала револуционарну класу. И ако је идеализам као идеологија некад револуционарне буржоазије могао бити у извесној мери прогресивна мисаона струја на Западу у XVII—XVIII веку, он је у Русији скоро увек био повезан с идеализацијом и одбраном владајућег спахиско-капиталистичког поретка. Материјалистичко обележје руске филозофске мисли условљено је такође врло тесном везом с природним наукама, које су увек, стихиски или свесно, стајале на материјалистичким позицијама, тесном везом с пропагандом њихових идеја. Као пример за то могу послужити радови Ломоносова и Лобачевског, Херцена и Писарева, Менделјева и Тимирјазева, Сеченова и Павлова.

Прогресивна филозофска мисао у Русији развијала се под врло тешким условима; то се изражавало пре свега у томе што филозофска револуција у Русији 40—60-тих година XIX века није могла довести до политичке револуције услед слабости револуционарног покрета у ондашњој Русији. Познато је да је у таквим земљама као што су Енглеска, Француска и Немачка политичкој револуцији претходила филозофска револуција, идејни преокрет у свести друштва. Таква идејна револуција одигравала се у Енглеској у XVII веку, у Француској средином XVIII века, у Немачкој крајем XVIII и почетком XIX века. Да ли је таква идејна револуција извршена у Русији у XIX веку? Да, први пут се она одиграла 40—60-тих година прошлог века и састојала се у томе што су демократске и социјалистичке идеје, идеје материјализма и револуционарне дијалектике истисле из свести мисаоних људи руског друштва старе преживеле

идеје самодржавља, православља и „великодржавног народа“, а тако исто и филозофске идеје позајмљене из немачке филозофије — хегелијанство и шелингијанство.

Међутим, због објективних социјално-економских узрока, а не због неке слабости руске филозофске мисли, филозофска идејна револуција у Русији, која се одиграла 40—60-тих година прошлога века, није, као што је познато, довела до политичке револуције. Онда још у Русији није постојала друштвена снага која би била способна да стане на чело народних маса у борби за политичку револуцију: руска буржоазија није била револуционарна класа, пролетаријат још није био ступио на историску позорницу, а сељаштву је и самом била потребна организаторска снага, која би га могла повести у револуционарну борбу.

Па ипак инспиратори идејне, филозофске револуције у Русији у средини XIX века — Бјелински, Херцен, Чернишевски и Доброљубов — створили су своју самосталну прогресивну материјалистичку филозофију. Они су прешли границе метафизичког материјализма, који је у то време владао у западној Европи, и пошли су путем материјалистичке прераде Хегелове дијалектике. Они нису само објашњавали свет, него су и тежили да обележе путеве за његову револуционарну промену, иако то нису могли учинити, јер њихов материјализам није био историски и није могао научно одредити законе друштвеног живота. Они су стали на гледиште класне борбе, иако га услед историске ограничености услова у којима су се налазили нису могли довести до захтева за диктатуру пролетаријата. Они су први у историји повели идеје социјализма и револуционарне демократије, иако је њихов социјализам остао утописки,

а не научни социјализам. Они су материјализам проширили на област естетике и прокрчили нове путеве у руској књижевности, која је затим — у делима Њекарасова, Салтикова-Шchedрина, Достојевског, Толстоја, Гончарова, Чехова, Горког — доживела невиђени процват и извршила неизгладив утицај на развитак светске културе и књижевности.

Идејна револуција коју су у руском образованом друштву предводили Херцен, Бјелински, Чернишевски и Доброљубов није довела 40—60-тих година XIX века до политичке револуције. Али то је била прва идејна револуција у Русији.

Даљи развитак руске филозофске мисли и нова филозофска револуција у Русији вршили су се већ у знаку тријумфа марксистичког, пролетерског, социјалистичког погледа на свет. Од краја 80-тих година прошлога века Плеханов је почео пропирати марксистичке идеје у Русији. Деведесетих година револуционарну борбу у Русији предводили су Лењин и Стаљин. Они су први повезали револуционарни покрет у Русији с научним социјализмом, што Плеханов није могао учинити. Они су унели социјалистичку свест у раднички покрет и основали партију новог типа, која је повела радничку класу и од радничке класе руковођене народне масе у борбу против реакције и спахиско-капиталистичког поретка. Лењин и Стаљин извршили су дубоку идејну револуцију у свести руских радника и у свести напредне интелигенције. Под Лењиновим и Стаљиновим руководством, марксисте у Русији истисли су из свести прогресивних снага руског друштва старе, преживеле идеје народњаштва, економизма, легалног марксизма и довели руски пролетаријат и оне слојеве руског образованог друштва који су ишли с њим до свести о неопходности социјалистичке револуције.

С идејном револуцијом коју су крајем XIX и почетком XX века извршили у свести народа Русије бољшевичка партија и њене вође Лењин и Стаљин не може се по свом значају и снази упоредити ниједна од филозофских, идејних револуција на Западу.

* *

*

Које су основне црте руске класичне филозофије XIX века коју су пропагирали Бјелински, Херцен, Чернишевски, Доброљубов? Које су идеје класика руске филозофије извршиле тако дубок револуционишући утицај на напредне духове руског друштва?

Пре свега треба рећи да се руска класична филозофија заснива на материјалистичкој теорији и на дијалектичном методу. Понекад се питање какав карактер има поглед руских филозофа на свет решава примитивно и неправилно: руски филозофи узели су, vele, Хегелову дијалектику, прикључили јој Фајербахов материјализам и све то пренели на руско тло. Такво тумачење изопачује историску истину. Поглед на свет руских филозофа — Херцена, Бјелинског, Чернишевског, Доброљубова — формирао се како у борби против догматизма и реакционарних страна немачке идеалистичке филозофије, тако и у процесу савлађивања ограничености и пасивности Фајербаховог материјализма. Поглед класика руске филозофије на свет претставља потпуно други тип филозофије него што је филозофија Хегелова и Фајербахова.

У редакциском чланку часописа „Бољшевик“ „О недостацима и грешкама у осветљавању историје немачке филозофије“ (бр. 7—8 за 1944 годину) подвлачи се да је немачка идеалистичка фи-

лозофија крајем XVIII и почетком XIX века била прожета дубоком противречношћу између догматичког система и дијалектичког метода, да је сама дијалектика у немачкој идеалистичкој филозофији ограничена дијалектика, окренута само према прошлости, а не према садашњости и будућности. У том чланку указује се на догматизам немачке идеалистичке филозофије, која је сматрала да степен друштвеног развика и теоретске мисли, постигнут у то време у Немачкој, јесте врхунац, круна стварања, коначни резултат прогреса, од кога историја не може даље ићи.

У чланку се истиче да је немачка идеалистичка филозофија прожета реакционарним идејама надувеног пруског национализма, омаловажавањем словенских народа, величањем освајачких ратова, клањањем пред пруском монархијом итд.

Кад је реч о руској филозофији XIX века, треба приметити да су још Бјелински и Херцен, а доцније Чернишевски и Доброљубов, схватили ограниченост немачке идеалистичке филозофије, утврдили да Хегелова дијалектика нипошто није свеобухватни научни метод за познавање света, подвргли критици реакционарне идеје немачке идеалистичке филозофије и почели стварати свој прогресивни филозофски систем и свој метод, доследнији и револуционарнији од система и метода немачке класичне филозофије.

Херцен, Бјелински, Чернишевски и Доброљубов били су први мислиоци који су схватили ограниченост и несавршенство немачке буржоаске филозофије; баш они су први подвргли ту филозофију критици, подвлачећи њен догматизам, апстрактност, одвојеност од живота; баш они су први у Русији одлучили да ставе филозофију у службу

народних маса, које су се дизале у револуционарну борбу.

Већ због тога не може се ставити знак једнакости између руске филозофије и филозофије Хегела и Фајербаха. О томе говоре сами руски мислиоци.

Тако, Николај Гавриловић Чернишевски пише:

„Хегелови принципи били су изванредно моћни и широки, а закључци уски и ништавни... И он не само да није могао направити закључке из својих принципа, — ни сами принципи нису му се још оцртавали у свој својој јасноћи, били су за њега магловити... Развитак доследних схватања из двосмислених и неприменљивих наговештаја Хегелових извршен је код нас делом под утицајем немачких мислилаца који су се јавили после Хегела (има се у виду Фајербах. — М. Ј.), делом — ми то с поносом можемо рећи — властитим снагама. Ту је... руски дух показао способност да буде судеоник у развиту општечовечанске науке“¹.

Наши руски мислиоци дошли су до закључка да филозофија немачких идеалиста припада прошлости, да је потребно створити нову логику, нову науку о мишљењу, која би се заснивала на познавању закона материјалног света, која би одражавала процесе који се одигравају у стварности, у природи и у друштву. У вези с тиме Бјелински је писао:

„Хегелова филозофија обухватила је сва питања општег живота“, али „њени одговори на њих

¹ Чернишевски, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 451—452.

показују понекад да већ припадају прошлости, потпуно преживелом периоду човечанства¹.

И даље:

„У Хегеловој личности филозофија је постигла највиши степен свог развитка, али она се, као тајанствено и животу туђе знање заједно с њиме и завршила: сазрела и очврсла, филозофија се отада враћа у живот...“²

Чернишевски је сматрао да је Хегелова филозофија неодржива у ново време, јер је „Хегел био недоследан, противуречио је самоме себи на сваком кораку... прихватајући његове принципе, доследан мислилац мора доћи до закључака савршено различитих од закључака које је он извео“³. Па и саме принципе логике, принципе филозофије класици руске филозофије приказивали су сасвим другачије него немачки идеалисти.

Ако је Хегел сматрао да је творац свега што постоји апсолутна идеја, која из себе рађа природу и друштво, а на дијалектичке појмове гледао као на одредбе разних страна те апсолутне идеје, класици руске филозофије држали су се сасвим друге тачке гледишта. Они су тврдили да дијалектика претставља аналогон стварности, одражава законитости саме природе и друштва. Тако, на пример, Херцен пише:

„Логички развитак идеја пролази кроз исте фазе као развитак природе и историје; он, као аберација звезда на небу, понавља кретање земаљске планете“⁴.

¹ Бјелински, Дела (руски), књ. XXI, Госиздат, 1926, стр. 398.

² На истом месту.

³ Чернишевски, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 449.

⁴ Херцен, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 93.

То показује да су немачки филозофи-идеалисти и класици руске филозофије полазили од сасвим супротних поставки при одређивању предмета логике. Бјелински је правилно рекао да је предмет логике цвет чији је корен у земљи; тиме је он подвукао да је порекло људске мисли материјално, земаљско, да није изазвано неком вишом тајанственом силом. Херцен пише: „Хегел читавом логиком долази до открића да безусловнo значи потврду јединства бића и мишљења. Али чим се приближи ствари, исти тај Хегел, као и Лајбниц, све што је привремено, све што постоји приноси на жртву мисли и духу; идеализам, у коме је био васпитан, који је усисао с мајчиним млеком, одводи га у једностраност, коју је он сам погубио, и труди се да духом, логиком угуши природу; свако њено посебно дело он је готов да сматра привиђењем, на сваку појаву гледа с висине.

... Хегел је хтео природу и историју као *примењену логику*, а не логику као апстрактну разумност природе и историје“¹.

У томе се састоји дубока принципијелна разлика између дијалектике руске филозофије и Хегелове дијалектике.

Немачки идеалисти-дијалектичари сматрали су једним од основних закона развитака апсолутне идеје закон супротности и истовремено су мислили да те супротности могу бити ублажене и помирене. Хегел је патио, да се изразимо његовим властитим речима, од „нежног штеђења стварности“. То се огледало у томе што је покушавао да ублажи и помири антагонистичке супротности које су биле својствене ондашњем друштву. Хегел је тврдио да је врхунац социјално-политичког развитака пруска

¹ Херцен, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 86.

уставна монархија, која мири интересе феудалаца и буржоазије, сматрајући да би даљи развитак и борба противречности у друштву били незакономерни и непотребни.

Херцен је, критикујући Хегелово правдање пруске монархије, истицао да је то доводило до ограничавања дијалектике.

„Хегел, — пише Херцен, — често се боји, пошто изведе принцип, да га призна у свим његовим последицама и не тражи прост, природан резултат, који излази сам по себи, него још и то да буде у складу с оним што постоји; развитак постаје компликованији, јасноћа се замрачује“¹.

Класици руске филозофије с негодовањем су одбацили Хегелову мисао да се развитак друштва може зауставити на неком, једанпут постигнутом ступњу као што је пруска уставна монархија. Бјелински је говорио да га хвата језа при помисли да се развитак може зауставити на некој ништавној једностраности. Он је писао:

„Хегел је сањао о уставној монархији као идеалу државе — какво уско схватање!“² На другом месту он каже: „Немачка — ... је срамна држава и г... У Немачкој има много хофрата, филистера, кобасичара и других гадова“³.

Херцен је сматрао да је Хегелова филозофија очигледно „намерно рђаво формулисана“, јер је она „дволична“ и носи „пруско-протестантску кокарду“.

Бјелински је често говорио да би се „без негације живот претворио у устајалу и смрдљиву мочвару“, подвлачећи тиме да негација старог,

¹ Херцен, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 44.

² Бјелински, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 169.

³ Исто, стр. 119.

оног што је преживело свој век претставља један од водећих момената у животу, у природи и друштву.

Јасно и дубоко образлажавајући закон негације, по коме се помоћу борбе противречности одбацују све старе, преживеле форме, Чернишевски пише:

„Вечито смењивање форми, вечито одбацивање форме коју је изазвала извесна садржина или тежња, услед јачања исте тежње, вишег развитка исте садржине, ко је схватио тај велики, вечити, општи закон, ко је научио да га примењује на сваку појаву, — о, како мирно он иде у сусрет изгледима који друге збуњују... он не жали ни за чим што преживљује своје време и каже: »нека буде што ће бити, а биће на крају крајева ипак у нашој улици празник«¹.

Класици руске филозофије схватили су дијалектику као „алгебру револуције“, што је истицао Лењин у свом чланку „Херценовој успомени“. Потпуно је био у праву Чернишевски када је у припремним радовима за роман „Алферјев“ писао: „Ми свуда видимо развијање снаге која тежи супротним правцима, и из споја тих праваца настаје енергија појава... без поларизације не би било живота“². И у том правцу класици руске филозофије полазили су од потпуно супротних поставки него што су поставке идеалистичке филозофије, која је ограничавала свој дијалектички метод путем отупљивања и ублажавања противречности у савременом буржоаско-спахиском друштву.

¹ Чернишевски, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 197.

² Чернишевски, Необјављена дела (руски), Саратов 1939, стр. 60.

Немачка идеалистичка филозофија сматрала је да развитуку природе, друштва и људске мисли мора бити учињен крај. Немачки филозофи-идеалисти сматрали су да се развитака зауставља онда када апсолутна идеја заврши манифестацију свих својих страна и враћа се самој себи. С Хегелове тачке гледишта развитака се завршава онда када друштво постиже ступањ пруске сталешко-претставничке монархије, лутеранску религију и његову, Хегелову, филозофију. Чим друштво постигне тај ступањ свог развитака, њему као да ништа више не остаје да ради. Пруска монархија, лутеранска религија и филозофија апсолутног идеализма — то је с Хегелове тачке гледишта круна стварања, и тиме развитака може бити завршен.

Класици руске филозофије држали су се савсим друге тачке гледишта. Они су сматрали да се развитака природе, друштва и људске мисли неће зауставити на некој тачци, него ће бити безграничан, бескрајан.

„Нема граница развитуку човечанства, — каже Бјелински, — и никада човечанство неће рећи самом себи: *стој, доста, више се нема куда ићи!*“¹ На другом месту он пише: „Никако не следи да човечанство стоји на једном месту, или да тежи од једне лажи ка другој: нема лажи за човечанство, него постоји само стара истина, која, рушећи се, рађа из себе нову, вишу истину, као феникс, који се, према источном предању, рађа у новој лепоти из сопственог пепела... Човечанство се не креће по правој линији нити у цикцаку, него у спирали, тако да је највиша тачка истине коју је оно пре-

¹ Бјелински, Дела (руски), књ. XII, стр. 460.

живело у исто време и тачка његовог заокретања од те истине“¹.

Класици руске филозофије нису сматрали да може постојати неки друштвени поредак, друштвена установа или друштвена теорија која би остала на једанпут постигнутом ступњу и од које човечанство не би ишло даље напред. Они су правилно мислили да ће капитализам за феудалну Русију бити прогресивнији друштвени поредак, али капиталистички поредак, који је заменио феудализам, никако неће постати вечан и неће одговорити на сва питања која поставља човечанство, неће дати „одгонетку људске загонетке“, неће обезбедити на-роду срећу.

Херцен је 1869 године писао:

„Ми јасно видимо да ствари даље не могу ићи онако како су ишле, да је, најзад, дошао крај и искључивој владавини капитала и апсолутном праву својине, исто онако као што је некада дошао крај феудалној и аристократској владавини... Као што је онда тврдоглавост и дегенерација племства помогла њиховој властитој пропасти, тако и сада тврдоглава и дегенерисана буржоазија вуче саму себе у гроб“².

Сматрајући да су капиталистички поредак и буржоаско-демократско политичко уређење прогресивни у поређењу с феудализмом, али у исто време историски пролазни и ограничени, класици руске филозофије XIX века показали су необично дубоку филозофску и социолошку проницљивост, јер се капитализам у Русији 40—60-тих година XIX века налазио тек у зачетку.

¹ Бјелински, Дела (руски), књ. XII, стр. 336.

² Херцен, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 352.

Али ако се дијалектика класика руске филозофије оштро разликовала од дијалектике немачке филозофије и ако се развијала на материјалистичким принципима, ослобађајући се ограничености и недоследности, својствене немачким филозофима, ако је та дијалектика захтевала стваралачки преображај света, да ли ми можемо рећи да је она истински научна и доследна дијалектика?

Не, она још није била доследна и до краја научна дијалектика. Истински научну, доследну дијалектику — филозофску науку о општим законима развита природе, друштва и људске мисли — створили су тек Маркс и Енгелс. Баш они су подвргли поразној критици догматички систем немачког идеализма и пасивни карактер Фајербаховог материјализма и научно одредили путеве друштвеног преображаја. Бјелински, Херцен, Чернишевски, Доброљубов ишли су к томе, али нису могли до краја завршити започето дело.

Најглавнија препрека за то састојала се у томе што су Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов живели у феудалној Русији, у земљи заосталој у техничко-економском погледу, у којој још није било радничке класе ни чврстих веза са западноевропским револуционарним покретом. Зато класици руске филозофије, пропадајући револуционарну борбу народних маса, класну борбу радног народа, успостављање револуционарне демократске диктатуре, нису могли довести идеју класне борбе до захтева за успостављање диктатуре пролетаријата. Зато је потпуно јасно зашто они нису могли створити праву науку о законима друштвеног развита. Тај задатак извршили су тек Маркс, Енгелс, Лењин и Стаљин. Али „историске заслуге, — каже Лењин, — не процењују се по

томе шта *нису дали* историски прегаоци у поређењу са савременим захтевима, него по томе шта су дали ново у поређењу са својим претходницима¹.

Величина класика руске филозофије састоји се у томе што су њихови друштвени погледи, упркос заосталости економског и политичког поретка Русије у XIX веку, били прогресивни, што су њихове теорије одражавале интересе напредних слојева руског друштва и доприносиле њиховој борби за преображај друштва.

Друг Стаљин у свом раду „О дијалектичком и историском материјализму“ истиче да је у науци дуго време владао метафизички поглед на свет, по коме све у свету постоји по једним и заувек датим и неизмењивим законима и не садржи у себи никаквих унутрашњих противречности. Такво метафизичко гледиште цветало је у материјализму пре Маркса, укључујући и материјализам Лудвига Фајербаха.

Руски филозофи-револуционари Херцен, Бјелински, Чернишевски и Доброљубов, за разлику од читаве филозофије пре Маркса у западној Европи, никако нису стајали на позицијама метафизичког материјализма, већ су дошли до закључка о неопходности спајања материјализма с дијалектичком идејом развитака. Они су сматрали да се развитака у природи и друштву врши мимо свест и вољу људи, путем борбе противречности, помоћу скоковитих промена. „Обично, када људи приступају природи, — пише Херцен, — спутавају је у њеној материјалности... али природу је немогуће зауставити: она је процес, она је ток, прелив, покрет“².

¹ Лењин, Дела (руски), књ. II, стр. 51.

² Херцен, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 92.

Класици руске филозофије тврдили су да све оно што је човечанство постигло није апсолутна истина, да ће ниво знања који је постигла наука бити проширен, размакнут у току развртка науке.

Тако, Херцен каже о науци:

„Она сваки пут сматра себе завршетком људског знања, али она претставља биланс, закључак мишљења дате епохе, она себе само сматра апсолутном, а апсолутно је оно кретање које у исто време вуче историску свест све даље и даље“¹.

Људска свест, каже Херцен, стално иде напред. Она одбија да призна одређено за безусловно, привремено за вечно, релативно за апсолутно, она види у истини прошлог и постојећег релативну истину, која нема право на вечни опстанак, већ доказује своју ограниченост баш својом пролазношћу.

Чернишевски у једном писму синовима, критикујући оне идеалистичке погледе у природним наукама и филозофији који су били донесени у Русију са Запада, у првом реду из Немачке, крајем XVIII века, истиче идеју разграничавања филозофског и природно-научног појма материје. Он је схватао да природно-научни појмови о материји могу и треба да се мењају у току развртка науке, а филозофски појам материје као објективне реалности, који постоји ван наше свести, остаје непоколебљив.

Те мисли класика руске филозофије показују да они нису уопште стајали на позицијама метафизичког материјализма и сваки ступањ научног сазнања који је постигло човечанство сматрали су само привременим и релативним. У том погледу

¹ Херцен, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 93.

они су се сасвим приближавали теорији сазнања дијалектичког материјализма.

Ако су сви материјалисти пре Маркса, не изумијајући ни Фајербаха, били пасивни материјалисти, тј. овако или онако објашњавали свет, а нису показивали како га треба изменити, материјализам класика руске филозофије имао је активан карактер. Бјелински, Херцен, Чернишевски, Доброљубов настојали су да руском друштву укажу пут за излаз из тог стања у коме се налазило. Они су позивали да се уништи феудализам, борили се за ликвидацију техничко-економске и државне заосталости Русије, захтевали да се у Русији развију домаће производне снаге и култура, да се Русија претвори у свестрано напредну светску државу. Они су говорили руском образованом друштву да народне масе треба да узму власт у своје руке, да производи рада треба да припадају онима који су их произвели, да поредак који је заснован на експлоатацији мора бити уништен и замењен новим, праведним друштвеним поретком. Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов били су не само велики мислиоци, него и велики револуционари.

Ако се Фајербах услед религиозно-етичких наслага у свом погледу на свет спуштао до проповедања нове религије свеопште љубави, код класика руске филозофије ми, напротив, налазимо проповедање класне борбе, не само критику религије уопште, него и дубоке мисли о томе да религија у експлоататорском друштву стоји у служби експлоататора. Материјализам руских класика филозофије нема религиозно-етичких наслага.

Класици руске филозофије, за разлику од немачких идеалиста, настојали су да дијалектику примене на друштвени живот. Немачки филозофи-идеалисти нису чак ни покушавали да то учине,

јер су по својим социјално-политичким убеђењима били конзервативци, реакционари, и иступали су против сваке промене старог поретка и сматрали су идеалом пруску монархију и компромис између феудалаца и немачке буржоазије, који је у њој постигнут. Апстракност и магловитост немачког идеализма нипошто није случајна. „Немачки дух, — рекао је Херцен, — увек је готов да забаса у област магловитих фантазија и да троши таленат и геније на празан посао, само да би био ван практичне сфере, само да би био ван оних сфера у које је човек позван“¹.

Што се тиче класика руске филозофије, они су теоретски образлагавали неопходност револуционарног преображаја друштва и доказивали да је могућ нов, социјалистички и демократски поредак, који одговара интересима народних маса. Класици руске филозофије, настојећи да примене дијалектику на друштвени живот, показивали су напредним слојевима руског друштва да је не само феудализам, него и капитализам, који је у Русији био тек у зачетку, пролазан поредак, да не само уставна монархија, него ни буржоаска република, упркос свој својој прогресивности у поређењу са феудалним поретком, није идеал народних маса. Они су схватили да класна борба постаје покретачка снага историје, и звали су у одлучну борбу против снага реакције, које су спутавале развитак Русије.

У историји филозофске мисли у периоду пре Маркса Бјелински, Чернишевски и Доброљубов први су применили материјализам на област естетике и прокрчили нове путеве у уметности и књи-

¹ Херцен, Дела (руски), књ. III, стр. 133, П. 1919.

жевности, доказавши да су књижевност и уметност репродукција друштвеног живота, да оне доносе свој суд, своју пресуду о појавама друштвеног живота у циљу његовог мењања, да су оне позване да васпитавају друштво у духу мржње према свим старим, преживелим формама живота, да дижу друштво у борбу за слободу и срећу народа.

Примењујући дијалектику на друштвени живот, руски филозофи показивали су напредним слојевима руског друштва излаз из оне учмале, умртвљујуће атмосфере која је владала у Русији 40—50-тих година прошлог века.

Али, као убеђени материјалисти и дијалектичари, класици руске филозофије XIX века ипак нису до краја савладали идеализам у схватању друштвених појава.

„Херцен, — писао је Лењин, — сасвим се приближио дијалектичком материјализму и зауставио се пред — историским материјализмом“¹.

Ослободивши се старог, метафизичког погледа на друштво, они нису могли расветлити и научно доказати да се основ свих друштвених односа састоји у материјалним, производним односима, у историски одређеним начинима материјалне производње, који се узастопно смењују.

Класици руске филозофије створили су материјалистички систем, који се принципијелно разликује од система метафизичког материјализма. Они су се сасвим приближили изградњи дијалектичког материјализма, али тај задатак нису могли решити, зато што је у Русији оног времена ступањ друштвеног развитка био још низак и што још није било такве револуционарне друштвене снаге као што је пролетаријат.

¹ Лењин, Дела (руски), књ. XV, стр. 464—465.

Сем тога, не може се проћи ни поред околности да класицима руске филозофије није пошло за руком да научно, филозофски генералишу открића природних наука у првој половини XIX века — закон о одржању и претварању енергије, откриће ћелије, Дарвиново учење о еволуцији. Тај задатак извршили су тек творци научне, материјалистичке дијалектике — Маркс и Енгелс.

У области социологије и политике класици руске филозофије нису били ништа мање самостални и оригинални мислиоци него што су били у области логике и теорије сазнања.

Плеханов је потпуно с правом називао Бјелинског и Чернишевског генијалним социолозима. То су били људи који су успели да у условима феудалне Русије продру у суштину капиталистичких односа и да схвате да је капиталистички поредак исто онако осуђен на пропаст као и феудализам. У оно време, када у Русији још није било масовног револуционарног покрета, они су успели да се надахну дубоком вером у снагу и историску мисију народних маса и да схвате да су истински творци, покретачи историје саме народне масе, а не неке истакнуте личности. У време кад у Русији још није било материјалних претпоставки за социјалну револуцију они су успели да сагледају будућност и да претскажу да је та револуција неизбежна, да ће донети успостављање новог друштвеног поретка, у коме неће бити експлоатације и угњетавања човека човеком. Социјално-политички као и филозофски погледи класика руске филозофије изгра-

ђивали су се у борби против реакционарних идеја немачких филозофа-идеалиста и њихових руских следбеника.

Тако је Чернишевски још у свом „Дневнику“ написао о социјалним теоријама немачких филозофа, напосе о Хегеловим теоријама: „Не видим ништа нарочито... мени се чини, он је роб садашњег стања ствари, садашњег уређења друштва, тако да се чак не може одлучити да одбаци смртну казну и др.; тако су његови закључци или бојажљиви или нам само начело уопште некако рђаво објашњава шта и како треба да буде место онога што постоји — та и Фихте је дошао до обожавања садашњег реда ствари“¹. Херцен је тврдио да је немачки „дуализам нама, Русима, антипатичан. Социјализам нам је изгледао најприроднији силогизам филозофије, примена логике на државу“².

Чернишевски, образлажувајући своје револуционарно-демократске погледе на историју, оштро је критиковао „расне теорије“, које су покушавале да објасне владавину једне расе над другом физиолошким и анатомским разликама, на пример, разликом у боји коже итд.

„Све расе, — каже Чернишевски, — потичу од истих предака. Све особине по којима се оне разликују једна од друге историског су порекла“³.

Класици руске филозофије Бјелински, Херцен, Чернишевски и Доброљубов морали су имати посла не само с идејним непријатељима у иностранству у виду немачке идеалистичке филозофије, која је величала немачку реакцију, понижавала и плу-

¹ Чернишевски, Књижевно наслеђе (руски), књ. I, Госиздат, 1928, стр. 380.

² Херцен, Дела (руски), књ. VI, стр. 398.

³ Чернишевски, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 222.

вала све што је руско, словенско и револуционарно; Бјелински, Херцен, Чернишевски и Доброљубов морали су имати такође посла с идејним непријатељем на руском тлу — с руским следбеницима немачке идеалистичке филозофије, с мистичним и реакционарно-националистичким правцима у друштвеној мисли Русије. Од 30—60-тих година прошлог века у Русији су биле јако раширене хегелијанске и шелингијанске идеје, препеване на руски начин. Док су немачки филозофи-идеалисти тврдили да су Немци „богом изабрани народ“, руски хегелијанци и шелингијанци тврдили су да такав изабрани народ, који је од бога позван да оствари највишу спасоносну мисију, јесте руски народ. Док су немачки филозофи-идеалисти величали пруску монархију и ратове које она води, њихови руски ученици величали су царску монархију и њене освајачке ратове проглашавали светим ратовима.

Четрдесетих година Бјелински и Херцен, а доцније Чернишевски и Доброљубов, морали су се борити не само против реакционарних теорија немачких идеалиста, него и против руских шелингијанаца и хегелијанаца — И. И. Давидова, Каткова, Шевирјова, Погодина, Жерепцова, — а исто тако против мистика-словенофила, који су ишли за Шелингом и Хегелом. Побиијајући мистичне теорије немачких и руских идеалиста о „изабраном народу“, Херцен је писао: „Ми не верујемо ни у мисију народа ни у њихово предодређење; ми мислимо да се судбина народа и државѣ може мењати на њиховом путу као судбина сваког човека“¹.

Класици руске филозофије XIX века устали су како против буржоаског космополитизма, који је

¹ Херцен, Дела (руски), књ. X, стр. 246.

понижавао Русију и настојао да је претвори у колонију Запада, тако и против словенофилске националистичке ограничености.

Они су сматрали да Русија не сме и не може да се претвори у колонију страних држава. Истовремено она не може ни да стане на пут прогреса, ако се не уништи стари апсолутистичко-феудални поредак, ако се критички не усвоји западноевропска цивилизација. Класици руске филозофије учили су да је руски народ способан и да мора створити нову, високу материјалну и духовну цивилизацију. „Ми, Руси, — рекао је Бјелински, — не треба да сумњамо у наш политички и државни значај: од свих словенских племена само смо ми формирали јаку и моћну државу, и како пре Петра Великог тако и после њега... издржали смо часно многа сурова искушења судбине, често смо били на ивици пропасти, и увек нам је полазило за руком да се спасемо од ње и да се затим појавимо у новој и већој снази и чврстини. У народу коме је туђ унутрашњи развитак не може бити те чврстине, те снаге“¹.

Насупрот реакционарној линији немачких филозофа-идеалиста и њихових руских ученика, класици руске филозофије истакли су свој револуционарно-демократски систем погледа. Они су доказивали напредним слојевима руског друштва да су покретачке снаге друштвеног развитака пре свега народне масе, а не поједине личности, не монарси и идеолози. Херцен, Бјелински, Доброљубов и Чернишевски позивали су руско образовано друштво да подигне у народу осећање сопственог достојанства, да покаже народним масама да је не-

¹ Бјелински, Изабрана филозофска дела (руски), стр. 348.

могуће мирити се са самодржављем и феудалним поретком, и да тако поведе народне масе у револуционарно стварање новог живота. Само у том случају истакнуте личности могу играти позитивну улогу у историји.

Правилно је писао Доброљубов:

„Људи неће да схвате да историска личност, чак и велика, није ништа друго до искра која може изазвати експлозију барута, али неће запалити камен и сама ће се одмах угасити, ако не наиђе на материјал који се брзо пали. Људи неће да схвате да тај материјал увек припремају околности историског развитка народа, и да се баш услед историских околности и појављују личности које изражавају потребе друштва и времена“¹.

Народњаци су изопачили и забацили идеју о народним масама као покретачкој снази историје, коју су истакли руски револуционарни демократи. Плеханов и други руски марксисти, борећи се 80—90-тих година за ту идеју руских револуционарних демократа, побијали су народњаке и доказивали да су се народњаци одrekli завета руске револуционарне демократије, која је полагала све своје наде на револуционарни покрет самих народних маса, не рачунајући на појединачне завере, а још мање на терористичке акте.

Херцен и Бјелински, Чернишевски и Доброљубов, који су веровали у снаге руског народа, у његову велику историску мисију, истовремено су доказали да сопствени, национални интереси руског народа нипошто ни су у противречности с интересима читавог човечанства, јер служење отаџбини и добру народа јесте најбоља форма служења човечанству.

¹ Доброљубов, Дела (руски), књ. III, стр. 335.

Пред Русијом оног времена стајао је проблем: поћи путем развита западне Европе или ићи својим, „самосвојним“, изолованим путем. Руска револуционарна демократија дала је своје, једино правилно тумачење тога питања. Она је доказала да Русија, крећући се напред, треба да ликвидира своју економску, политичку и културну заосталост, да критички, а не догматски, позајми тековине западноевропске цивилизације, да јој се не придружује „попут Индије“, него да створи друштвени поредак који ће бити напреднији и који ће више одговарати интересима народних маса него западноевропска цивилизација, то јест да створи поредак заснован на демократској власти радног народа. Класици руске филозофије схватили су да ће доћи време када ће Русија постати најнапреднија држава света и да ће она то учинити путем ликвидације старог уређења и критичког усвајања свега најбољег што је створила цивилизација западне Европе. Бјелински је писао: „Да, ми имамо национални живот, ми смо позвани да кажемо свету своју реч, своју мисао; али каква је та реч, каква је та мисао, — о томе је још рано да се бринемо. Наши унуци или прауници сазнаће то без икаквих напора напрегнутог одгонетања, зато што ће ту реч, ту мисао казати они“¹.

Бјелински и Херцен, Чернишевски и Доброљубов увек су подвлачили улогу и значај Русије у спасавању Европе и европске цивилизације од варвара-завојевача и претсказивали су да ће руски народ још одиграти велику улогу у развоју општественог живота, науке, културе и технике. Чернишевски је писао 1846:

¹ Бјелински, Дела (руски), књ. III, Спб. 1911, стр. 757.

„... не, Руси не иступају у политичкој историји као освајачи и пљачкаши, попут Хуна и Монгола, него као спасиоци — спасиоци и од јарма Монгола, који су они издржали на свом моћном врату, не пустивши га у Европу, поставши њен бедем, који је, истина, био изложен свим ударцима, бедем који су непријатељи напола разбили, и од другог јарма — француског и Наполеоновог.

... Нека и Русија унесе оно што треба да унесе у духовни живот света, као што је унела и уноси у политички живот, нека иступи моћно, самосвојно и спасоносно за човечанство и на другом великом попришту живота — у науци... И нека се изврши преко нас, макар делом, тај велики догађај!.. Допринети вечној, а не пролазној слави своје отаџбине и добру човечанства — шта може бити узвишеније и пожељније од тога?¹

Устајући против немачко-хегелијанског клеветања руског народа и других словенских народа, класици руске филозофије показивали су да је руски народ имао велику историју у прошлости и да ће имати још већу историју у будућности.

„Руска је историја, — каже Бјелински, — неисцрпан извор за романијера и драматичара; многи мисле супротно, и то зато што не разумеју руски живот и што га мере немачким аршином“².

Класици руске филозофије, оштро критикујући царско самодржавље као противнародну власт и осуђујући колонијалну политику царске владе, истовремено су се изјашњавали за учвршћивање и проширивање руске многонационалне и централизоване државе.

¹ Чернишевски, Књижевно наслеђе (руски), књ. II, Голосиздат, 1928, стр. 44.

² Бјелински, Дела (руски), књ. I, 1919, стр. 480.

У писму Ђузепу Мацинију Херцен је писао:

„Ширење Русије... било је запањујуће, и оно тек данас почиње да се зауставља, дошавши до своје природне границе, до Тихог Океана. Русија... има језгро; то није колонија која емигрира, него народ који се солидно учврстио на својој територији и шири се на све стране, не одвајајући се од свог центра“¹.

Ма да су Бјелински и Херцен, Чернишевски и Доброљубов остали у основи социјалисти-утописти у својим друштвеним погледима, ипак њихов утописки социјализам јако се разликује од утописког социјализма Запада. Социјализам класика руске филозофије спаја се с револуционарним демократизмом, с пропагандом класне борбе угњетених.

Класици руске филозофије, који су стајали на гледишту класне борбе, први су у историји људске мисли доказали, за разлику од западноевропских социјалиста-утописта Овена и Фуријеа, да се само револуционарном борбом и успостављањем демократске власти може остварити социјализам, то јест такав праведни друштвени поредак у коме неће бити експлоатације и угњетавања. За разлику од западноевропских буржоаских демократа Маратовог и Робеспјеровог типа, они су тврдили да се прави револуционар не може ограничити простим проглашавањем једнакости, братства и слободе. Потребна је једнакост и у имовном погледу, једнакост која искључује сваку могућност присвајања туђег рада. Класици руске филозофије дубоко су веровали у остварење социјалистичког поретка. Чернишевски је писао:

¹ Херцен, Писмо Ђ. Мацинију, Дела (руски), књ. VIII, стр. 410.

„Ми прихватamo као аритметичку истину да ће с временом човек потпуно потчинити спољну природу, уколико му буде потребно, да ће преиначити све на земљи у складу са својим потребама, да ће отклонити или обуздати све за њега неповољне манифестације сила спољне природе, да ће се до изванредне мере користити свим тим њеним снагама, које могу служити у његову корист. Већ сам тај пут могао би с временом довести до уништења не-сразмере између људских потреба и средстава за њихово задовољавање... Рад ће се од тешке неопходности претворити у лако и пријатно задовољавање физиолошке потребе, као што се сада до тог степена уздиже интелектуални рад код просвећених људи“¹.

Услед економске и политичке заосталости Русије и непостојања револуционарног пролетаријата у њој, класици руске филозофије нису могли доћи до научног социјализма, који претпоставља диктатуру пролетаријата. Међутим, то никако не смањује вредност идеја класика руске филозофије, који су 40—60-тих година прошлога века, у мрачно време реакције Николе I, у условима феудалног угњетавања, када се капитализам у Русији тек почео развијати, проповедали напредним слојевима руског друштва потребу револуционарног преокрета, успостављања демократске власти и преласка на нови, социјалистички поредак.

Класици руске филозофије створили су оригинални, самостални филозофски систем и метод, који у многome надмашује све што је била створила филозофија пре Маркса. Баш руска класична филозофија XIX века, коју претстављају Бјелински, Херцен, Чернишевски и Доброљубов, јесте

¹ Чернишевски, Дела (руски), књ. IV, стр. 449.

врхунац филозофске мисли у периоду пре Маркса. О томе је Енгелс писао Паприцовој 1884:

„Мени се чини да сте ви неправедни према вашим суграђанима. Ми обојица, Маркс и ја, не можемо се на њих пожалити. Ако су се неке школе и одликовале више својим револуционарним жаром него научним испитивањима, ако су постојала и постоје разна лутања, постојали су, с друге стране, и критичка мисао и самопрегорна тражења чисте теорије, достојна народа који је дао Доброљубова и Чернишевског. Ја не говорим само о активним револуционарним социјалистима, него и о историској и критичкој школи у руској књижевности, која стоји бескрајно више од свега онога што је у Немачкој и Француској створила званична историска наука“¹.

Руска класична филозофија има не само чисто руски, него и светско-историски значај.

Она је инспирисала ослободилачки покрет у Русији и тиме пољуљала стубове царске монархије, која је у периоду после Наполеонових ратова и до средине 50-тих година прошлог века, до пораза у Кримском рату, била жандарм Европе, најљући непријатељ револуционарних и национално-ослободилачких покрета. Борба коју су против руског самодржавља водили класици руске филозофије Херцен, Бјелински, Чернишевски и Доброљубов, онај друштвени покрет на који су се они ослањали у Русији, поткопавали су снаге руског царизма у Европи.

¹ Маркс и Енгелс, Дела (руски), књ. XXVII, стр. 389.

Захваљујући руском револуционарном покрету, царска Русија у последњој трећини XIX века престала је да игра улогу жандарма у Европи, и та улога прешла је с ње на реакционарне буржоаске владе европских земаља.

Класици руске филозофије, пропагирајући напредне хуманистичке идеје, жигосујући угњетавање и тиранију, будући у друштву мржњу према реакцији, учмалости и инерцији, инспирисали су својим прогресивним идејама руску класичну књижевност.

Стваралаштво Достојевског, Њекарасова, Салтикова-Шчедрина, Чехова, Максима Горког и многих других руских писаца инспирисано је оним идејама које су истакли и развили Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов. А преко руске књижевности те идеје продираше су и на Запад. Није случајност што многи западноевропски мислиоци и писци-хуманисти признају да их је баш руска књижевност научила да хумано мисле и да служе човечанству.

Под утицајем руске материјалистичке филозофије развиле су се у Русији материјалистичке природне науке. Научна открића Менделеева, Сеченова, Тимирјазева, Павлова и низа других научника, која имају светско-историски значај, открића научника који су отпочели свој животни пут средином XIX века сведоче да се поглед на свет тих класичних претставника руског природно-научног материјализма формирао под непосредним утицајем руске класичне филозофије. И што се наша земља може поносити открићима Менделеева и Сеченова, радовима Тимирјазева и Павлова, то је у великој мери заслуга класика руске филозофије, чије су идеје упућивале наше материјалисте-природњаке сигурним научним путем.

Класици руске филозофије непрестано су се борили против покушаја странаца, пре свега Немаца, да дограбе у своје руке државни и научни апарат царске Русије, они су устајали против њихове тежње да претворе Русију у колонију неке европске велике силе. Они су свим средствима која су им била приступачна пропагирали у руском друштву потребу развитка домаћих производних снага и културе, они су шибали заосталост царске Русије и уједињавали против царизма прогресивне снаге руског друштва. Организујући отпор прогресивних снага руског друштва против царизма, руски револуционарни мислиоци спречавали су царизам да коначно претвори Русију у колонију западноевропских великих сила. А није потребно доказивати каква би огромна несрећа била не само за наш народ, него и за читаво човечанство претварање Русије у колонију неке западноевропске силе.

Класици руске филозофије својим прогресивним идејама извршили су најдубљи утицај на револуционаре многих земаља, нарочито словенских земаља. У предговору делу Чернишевског „Шта да се ради?“ Георгије Михаилович Димитров пише да су се поколења младих револуционара у балканским земљама „васпитавала на примеру јунака »Шта да се ради?« — Рахметова, Кирсанова, Лопухова и Вере Павловне — и врло често су настојала да духовно имитирају личну чврстину, самодисциплину, оданост ствари револуције и непомирљивост према непријатељима, особине које карактеришу јунаке Чернишевског“¹.

Али најглавнија заслуга руске класичне филозофије, заслуга која има светско-историски значај,

¹ Чернишевски, Шта да се ради? (руски), „Млада гарда“, 1935, стр. 1.

састоји се у томе што је она била једна од претпоставки за ширење и развијање марксистичке филозофије у Русији. Лењинизам у Русији никао је на бази учења Маркса и Енгелса. Рад Плеханова и његове групе „Ослобођење рада“ на преводима и ширењу дела Маркса и Енгелса на руском језику озбиљно је допринео ширењу марксизма у Русији. Задатак даљег ширења и стваралачког развијања марксизма пао је у део Лењину и Стаљину. Марксизам у Русији могао је победити у револуционарном покрету у кратком року зато што су класици руске филозофије извршили велики припремни идејни рад, раскрчивши тло за прихватање идеја марксизма, јер они су у току низа деценија пропaгирали у руском друштву идеје материјализма и дијалектике, социјализма и револуционарне демократије. Спојна карика између руске класичне филозофије XIX века и стваралачког марксизма у Русији била је делатност Георгија Валентиновића Плеханова, који се васпитавао у материјалистичким традицијама Бјелинског и Чернишевског, који је из руку Чернишевског прихватио заставу револуционарне демократије и 80-тих година прошлог века постао први пропaгатор марксизма у Русији.

У Немачкој и у другим земљама западне Европе после смрти Маркса и Енгелса није се нашао мислилац који би био способан да се одржи на нивоу целовитог и револуционарног марксизма, а камоли да га развије. Крајем XIX века центар револуционарног покрета и теоретске мисли преместио се са Запада у Русију. Баш Русија је постала домовина лењинизма, који претставља наставак и развијање марксизма. Генијални борци и вође руског револуционарног покрета Лењин и Стаљин постали су вође марксистичке партије новог типа и највећи теоретичари марксизма, који су ствара-

лачки разрадили учење Маркса и Енгелса у новим условима — у епоси империјализма и пролетерских револуција. И то је потпуно законита појава.

Године 1902 у свом сјајном раду „Шта да се ради?“ Лењин је писао:

„Улогу првоборца може извршити само партија која се руководи напредном теоријом. А да би читалац макар мало конкретно себи предочио шта то значи, нека се сети таквих претходника руске социјал-демократије као што су Херцен, Бјелински, Чернишевски и сјајна плејада револуционара 70-тих година; нека помисли о светском значају који сада добија руска књижевност“¹.

Руска класична филозофија и руска књижевност, која је израсла у њеним идејама, помогле су револуционарним, прогресивним снагама руског друштва да васпитају неколико поколења људи оданих нашој отаџбини, који су у ватри револуција, у бојевима грађанског рата, у биткама Отаџбинског рата показали целом човечанству за шта је способан наш херојски народ.

И сада, у условима када је у нашој земљи први пут у историји изграђен социјализам, када је наша Отаџбина показала целом свету узоре победоносне борбе против љутих непријатеља човечанства — немачких поробљивача, ми, совјетски људи, још више се поносимо великим културним наслеђем класика руске филозофије, које је у знатној мери допринело прихватању Маркових идеја у Русији, појави лењинизма и помогло бољшевицима да васпитају совјетски народ у духу безграничне оданости социјалистичкој Отаџбини. Ми се поносимо тим великим културним наслеђем и знамо да ће како у току рата тако и после њега култура нашег

¹ *Лењин, Дела (руски), књ. IV, стр. 380—381.*

великог народа и један од њених најдрагоценијих бисера — руска класична филозофија XIX века — привлачити к себи све већу пажњу и интересовање целог цивилизованог света. С још већим правом можемо се сада сетити пророчких речи Бјелинског, који је рекао пре сто година: „Ми завидимо нашим унуцима и праунуцима, којима је суђено да виде Русију у 1940 години — како стоји на челу образованог света, даје законе и науци и уметности, и прима доказе поштовања од читавог просвећеног човечанства“¹.

¹ Бјелински, Дела (руски), књ. XII, стр. 224.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

30 1

ЈОВЧУК М.

Основне црте руске

ЛЕОПАРД

Цена 8 дин.

